

ULBS

Universitatea "Lucian Blaga" din Sibiu

Școala doctorală interdisciplinară

Domeniul de doctorat: Teologie

TEZĂ DE DOCTORAT

**Coordonatele pastoral-misionare ale slujirii preoțești în contextul
lumii contemporane**

(REZUMAT)

doctorand:
Pr. Colceriu A. Daniel - Ilie

conducător științific:
Pr.Prof.Dr.Univ. Aurel Pavel

SIBIU 2019

SUMAR

LISTA PRESCURTĂRILOR.....	3
INTRODUCERE.....	4
1. CONTEXTUL LUMII (POST)MODERNE: CATEVA CARACTERISTICI FUNDAMENTALE.....	9
1.1. Globalizare.....	11
1.2. Secularizare.....	13
1.3. Pluralism, sincretism, relativism.....	32
1.4. Noile religii seculare, corectitudinea politică, tehnologiile viitorului și transumanismul	43
2. PAROHIA - „BISERICA LOCALĂ”, ÎNTRE SLUJIRE LITURGICĂ ȘI OPERĂ PASTORAL-MISIONARĂ.....	48
2.1. Biserica - Trupul lui Hristos.....	48
2.2. Sobornicitatea ca dat și misiune.....	49
2.3. Clerici și/sau laici?.....	54
2.4. Femeile și rolul lor în Biserică. O perspectivă ortodoxă.....	62
2.5. Parohia și „ecumenismul local”.....	69
3. COORDONATELE SLUJIRII PREOȚEȘTI.....	80
3.1. Slujirea prin Cuvânt și Taină.....	80
3.2. Cum se formează un duhovnic?.....	87
3.3. Preotul și comunitatea: uniți în fața suferinței și a morții.....	99
4. PROVOCĂRILE LUMII DE ASTĂZI ȘI CÂTEVA POSIBILE SOLUȚII LITURGICE ȘI PASTORAL-MISIONARE.....	116
4.1. Reevaluarea paternității spirituale: autoritate și/sau harismă?.....	116
4.2. Câteva probleme liturgice și răspunsul la ele.....	130
4.3. Activitatea pastoral-misionară în societatea contemporană	170
4.4. Schiță pentru un portret al preotului ortodox în sec. al XXI-lea.....	186
CONCLUZII.....	195
BIBLIOGRAFIE.....	202

LISTA PRESCURTĂRILOR

IRM – rev. „International Review of Mission” (Geneva)

EIBMBOR = Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

GOTR = *The Greek Orthodox Theological Review*, Brookline, MA, Holy Cross Orthodox Press, 1964 –

IRM – rev. „International Review of Mission” (Geneva)

MA = Revista *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, 1956 –

MB = Revista *Mitropolia Banatului*, Timisoara, 1951 –

MMS = Revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iasi, 1949 –

MO = Revista *Mitropolia Olteniei*, Craiova, 1949 –

O = Revista *Ortodoxia*, București, 1948 ș.u –

PSB = Colecția „Părinți și Scriitori Bisericești”, București.

SC = *Sources Chrétiennes*, Lyon-Paris, 1941 –

ST = *Studii Teologice*, Revista Institutelor teologice din Biserica Ortodoxă Română, București, 1949 –

SVTQ = *St. Vladimir Theological Quarterly*, New York, 1969 –

CUVINTE CHEIE:

- preoție,
- pastorație,
- misiunea Bisericii,
- parohie,
- rolul laicilor în misiune (perspectivă ortodoxă),
- rolul femeilor în Biserică (perspectivă ortodoxă),
- ortopraxie,
- filantropie,
- Liturghie și misiune pastoral-misionară,

Argument. Proiectul de cercetare doctorală și-a propus să continue și să aprofundeze preocupările mele mai vechi, concretizate în lucrarea de licență cu titlul *Biserica „Sfânta Treime” – Tocile Schei Brașov. Considerații istorice și implicații pastorale*, respectiv disertația de master cu titlul *Chemarea preotului în lumina principalelor sale datorii. O diagnoză pastoral-catehumenală*. Ambele lucrări au avut ca subiect slujirea preotească, aflată în chiar centrul teologiei misionare a Bisericii Ortodoxe. De aceea, proiectul de cercetare doctorală prezent a analizat pe mai departe acest subiect, ținând însă și mai mult seama de provocările pe care le ridică contextul socio-istoric și cultural-religios al lumii de astăzi.

Slujirea preotească se situează în chiar centrul teologiei misionare a Bisericii Ortodoxe. Astfel, premiza de la care am pornit a fost aceasta: caracteristicile de bază ale misiunii ortodoxe sunt determinate de tipul de spiritualitate pe care îl promovează; a face misiune înseamnă a continua slujirea pământească a Domnului, a accepta calea vieții Învățătorului; misionarul este chemat să trăiască printre oameni și să manifeste slava lui Dumnezeu și taina Întrupării (Mc. 10,45, Fil. 2,6-8 și In. 1,14). Dar a fi o mărturie vie a prezenței Domnului cere din partea misionarului o continuă relație personală cu El; el nu trebuie doar să gândească sau să vorbească despre El, ci „să trăiască în Hristos” (Gal. 2,20). Misionarul trăiește nu doar intelectual, ci cu întreaga sa ființă în relația cu Hristos, fiind transformat în totalitate de El. Mesajul său nu este altceva decât ceea ce el a auzit și a văzut. La fel cum Hristos făcea voia Tatălui (In. 8,28-29, 8,26, 8,38, etc.), și Apostolii participau la relația Tatălui și Fiului (In. 13,20, 17,23).

Stadiul cercetării. Așadar reflecțiile despre slujirea pastoral-misionară a preotului în Biserică și în lume sunt mereu actuale. Bibliografia dedicată temei teologice a slujirii preoțești este foarte vastă. Ar trebui să amintim în primul rând „tratatele” patristice „despre preoție”, dintre care o poziție specială îl ocupă cel al Sfântului Ioan Gură de Aur¹. Apoi, făcând referire la perioada contemporană, probabil că orice încercare doar de a enumera cărțile, volumele, studiile și articolele dedicate ar depăși cu mult spațiul unei studii ca cel de față. Totuși, această abundență de literatură teologică asupra slujirii preoțești nu epuizează deloc subiectul. Pe de o parte, sunt anumite aspecte ce țin de „latura perenă” a dimensiunii hristologico-pneumatologice a lucrării preoțești; pe de altă parte, această slujire cunoaște mereu

¹ Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre preoție*, EIBMBOR, București, 1998.

noi aspecte, legate de contextele socio-istorice și culturale diferite în care se desfășoară lucrarea preotului. În consecință, aspectul original al cercetării noastre vizează tocmai acest aspect: a identifica și a găsi răspunsuri la provocările aduse Bisericii Ortodoxe în general și slujirii preotului în special de lumea postmodernă.

Selectiv, dintre lucrările din literatura teologică românească amintim: Petre Vintilescu, *Parohia ca teren de dezvoltare, o existență a spiritualității creștine*, București, 1937, Antonie Plămădeală, *Preotul în Biserică, în lume și acasă*, Sibiu, 1996, Ion Bria, *Liturghia după Liturghie*, Ed. Athena, București, 1996, Ion Buga, *Pastorală. Calea preotului*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Ed. Sfântul Gheorghe-Vechi, București, 1999, Mihai Himcinschi, *Misionarismul vieții ecleziiale*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2008, Mihai Iosu, *Duhovnicul. Vocație, formație, misiune*, Ed. Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2010.

Alte lucrări vizează calitatea preotului ortodox nu doar ca sacerdot, ci și ca „păstor de suflete” sau psihoterapeut. Demne de amintit aici sunt: Hierotheos Vlachos, *Psihoterapia ortodoxă - Știința Sfinților Părinți*, ediția a II-a, trad. Irina Luminița Niculescu, Ed. Învierea, București, 2016; Pavel Chirilă și Teofan Munteanu, *Psihologia în textele Sfintei Scripturi*, Ed. Christiana, București, 2012; Marius Vasileanu (coord.), *Preotul ortodox în veacul XXI – schițe pentru un portret –*, Ed. Lumea Credinței, București, 2019.

De asemenea, există analize pertinente ce au evidențiat lucrarea social-filantropică a membrilor Bisericii Ortodoxe Române în lumea de astăzi. Din perspectivă sociologică, relevante sunt cele două cărți publicate de Ion Petrică, la Editura Institutului European din Iași: *Biserica și asistența socială din România*, respectiv *Religiozitatea și instituțiile sociale în România*². În urma analizelor sale, concluzia trasă de autor a fost aceea că „reperul 1989 înseamnă și pentru asistența socială din România o renaștere și apoi o dezvoltare consistentă atât la nivel de învățământ universitar, cât și la nivel de instituții cu activitate orientată totalmente spre latura socială”³. De asemenea, în toată această activitate socială Biserica este unul dintre factorii decisivi, în sensul în care ea s-a preocupat atât de nevoile spirituale, cât și de nevoile materiale ale credincioșilor, ambele fiind privite prin prisma obiectivului pe care îl urmărește, mântuirea.

² Ion Petrică, *Biserica și asistența socială din România*, Ed. Institutul European, Iași, 2012; Idem, *Religiozitatea și instituțiile sociale în România*, Ed. Institutul European, Iași, 2013.

³ Idem, *Religiozitatea și instituțiile sociale în România*, p. 9.

O altă lucrare care analizează tema slujirii clericale în noul context de după 1990, însă de această dată din perspectivă socio-politică, istorică și antropologică, este teza de doctorat redactată de Iuliana Conovici sub îndrumarea lui Daniel Barbu, având ca temă *Ortodoxia în România postcomunistă*⁴. Urmărind a fi cât mai obiectivă cu putință, autoarea expune implicarea Bisericii Ortodoxe Române în contextul socio-istoric și cultural-religios românesc, deopotrivă cu reușitele și cu nereușitele sale.

Foarte util este pentru cei interesați volumul colectiv editat la Editura Basilica a Patriarhiei Române, sub coordonarea pr. prof. dr. Constantin Pătuleanu, cu titlul: *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*⁵. Aici sub expuse teme ca: dimensiunea liturgică a asistenței sociale, bazele scripturistice ale filantropiei creștine, relevanța mărturiilor patristice despre implicarea socială a Bisericii Ortodoxe, relația între iubire și slujire, definirea doctrinei sociale a Bisericii drept „creștinism integral”, etica socială în contemporanitate, provocările la adresa misiunii Bisericii Ortodoxe Române astăzi etc.

Nu în ultimul rând trebuiesc a fi amintite și alte proiecte doctorale de cercetare, cum ar fi cel întreprins de pr. Petru Ovidiu Băgăcian la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba-Iulia, sub îndrumarea pr. Prof. Dr. Mihai Himcinschi⁶. O altă teză de doctorat, rămasă de această dată nepublicată, este a lui Nichita Dănuț: *Parohia ortodoxă – orizont al propovăduirii Evangheliei, mărturiei creștine și culturale și al filantropiei* (Iași, 2014, îndrumător pr. Prof. Dr. Petraru Gheorghe)

Importanța și actualitatea temei. Realitățile timpurilor totalitare din România, încheiate odată cu jertfele umane din decembrie 1989, sunt încă prezente în trăirea și mentalitatea multora dintre noi. Din cu totul altă perspectivă, anii care au urmat s-au dovedit a fi – pentru creștinism, în general, și pentru Ortodoxia românească, în special – încă și mai grei, prin încercările de ordin social, cultural, politic și religios; printr-un anumit gen de degradingoladă instituțională și personală; prin invazia așa-numiților „evangheliști”, în intenția de „re-evanghelizare” a poporului român; prin sporirea atacurilor de același ordin venite de data aceasta din partea cultelor și a sectelor cu istorie în spațiul nostru; prin neîncrederea manifestă și constantă, exprimată mai ales

⁴ Iuliana Conovici, *Ortodoxia în România postcomunistă. Reconstrucția unei identități publice*, 2. vol, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2009.

⁵ Constantin Pătuleanu (coord.), *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Ed. Basilica, București, 2012.

⁶ Vezi Petru Ovidiu Băgăcian, *Ortopraxia Bisericii Ortodoxe Române la începutul secolului al XXI-lea. Aspecte misionar-pastorale*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2018.

în ultimii ani, în instituțiile de guvernământ și acordarea acesteia, într-o mare proporție, Bisericii; prin ivirea – la început subtil și firav, apoi tot mai concret – a elementelor secularizării la nivelul trăirii creștine; prin efortul social și mental de inițiere a demersului de aderare a României la Uniunea Europeană și, apoi, prin cel de adaptare la statutul solicitat de structurile suprastatale; prin instrumentalizarea și exacerbarea puterii umane în acțiuni de ordin moral care privesc mai ales deciziile luate în locul semenilor, în special în sfera medicinei; prin problematizarea omului și în special a vieții aproapei, de la naștere și până la moarte, prin actul bioetic etc. Speranța din primele luni de după câștigarea libertății în România – în fond, după o prelungită îngrădire a ei, aceasta era înțeleasă de cei mai mulți ca libertinaj – a trecut prin riscul de a se transforma în deznădejde.

Contactul cu noile realități ale societății aflate în căutarea și afirmarea unei noi identități, dezmembrarea societății tradiționale, efectele modernității „întârziate” îmbinate direct cu postmodernitatea, mirajul căutării Occidentului și mișcarea de populație care i-a urmat, tehnicizarea excesivă și căutarea noului, criza economică și financiară etc. sunt fenomene cu care noi toți ne-am confruntat brusc, neierarhizat, fără vreo pregătire prealabilă și ale căror prime efecte generale sunt slăbirea relațiilor sociale și tendința de privatizare a trăirii religioase. Pe de altă parte, relația Bisericii cu credincioșii – și ne referim cu prioritate la cea Ortodoxă – a început deja să fie lipsită de aura tradițională care îi conferea autoritate și credibilitate și a intrat în câmpul relațiilor sociale obișnuite, aproape concurențiale, cu alte instituții, iar raporturile umane au sărăcit în dinamica lor și utilitarismul l-a angajat pe om în cursa către căutarea și alegerea, după bunul său plac, a unei varietăți de bunuri, realitățile religioase și spirituale – devalorizate într-o anumită măsură – fiind și ele asemuite unei piețe de consum și, supunându-se, deci, unei concurențe inedite.

În prezent Biserica este chemată să se implice în societate, în viața economică și politică, luptând împotriva nedreptății sociale și oprimării. Teologia pastorală, ca disciplină practică înglobând asistența socială creștină și cultul Bisericii, nu poate decât să conducă la definierea deplină a credinței adevărate. Cu toate acestea, creștinismul ortodox nu poate fi nivelat la stadiul de practică socială, deoarece Adevărul este sursa oricărei fapte. Trecerea de la Liturghia euharistică la „liturghia fratelui” este faptul de viață esențial în Ortodoxie. Paștele permanent al Bisericii înseamnă „trecerea de la *ortodoxie*, adică dreapta mărturisire și preamărire a lui

Dumnezeu, la *ortopraxie*, adică la slujirea aproapei și a lumii”, scria Pr. Prof. Dr. Ion Bria⁷.

Metodologia cercetării. Metodologia cercetării se caracterizează prin caracterul său interdisciplinar. Astfel, lucrarea de față se va situa la întrepătrunderea a mai multe discipline de cercetare teologică: misiologie, dogmatică, teologie liturgică, catehetică etc. Dintre metodele de cercetare amintesc: metoda istorică, necesară în perceperea corectă a mutațiilor produse în istoria umanității și care au determinat un anumit fel de slujire pastoral-misionară din partea Bisericilor Ortodoxe; metoda comparativă, care ne va ajuta să marcăm specificitatea acestei slujiri deopotrivă în contextele socio-istorice diferite, cât și în raport cu activitatea social-filantropică desvășurată în cadrul altor tradiții creștine (atunci când am considerat că este relevant); în fine, metoda analitică, cea care ne ajută să tragem concluziile cercetării de față, urmărind mai ales evidențierea unor posibile soluții pentru optimizarea slujirii preoțești în contextul lumii de astăzi. (În mod evident, aceste expuneri nu sunt exhaustive, iar soluțiile propuse nu se referă decât la câteva din palierele activității Bisericii Ortodoxe în lumea de astăzi.)

Structura tezei. În prima parte a lucrării noastre am expus caracteristicile fundamentale ale unei societăți post-moderne. Astfel, aceasta este marcată de:

1) Globalizare. Schimbul informațional și material al lumii de astăzi este fără precedent în istoria umanității. Totuși, acest fapt nu posedă doar efecte pozitive; spre exemplu, comunitatea – creatoare și păstrătoare a identității culturale, etnice și religioase – este subminată de individualismul necruțător (manifestat prin libertinaj, egocentrism, hedonism și indiferență față de suferințele celorlalți oameni). Este așadar necesar să se întărească spiritul comunitar, cel care pot să fie oferit – în perspectivă ortodoxă – de Hristos și de Biserică.

2) Secularizare. În societatea modernă, structurată mai ales pe principii economice și politice, credința creștină a fost separată și considerată o chestiune strict privată. Religia, în contextul secularismului, are un loc definit sau restrâns. Mersul la Biserică este interpretat prin prisma îndeplinirii obligațiilor religioase. Astfel cel care merge la Biserică trăiește cu viziuni diferite asupra lumii fără să realizeze că asemenea viziuni stau în contradicție radicală una față de alta. Cei mai mulți dintre creștinii societății secularizate trăiesc și gândesc în termenii unei realități și unor

⁷ Ion Bria, *Dicționar de Teologie ortodoxă*, Ediția a II-a, EIBMBOR, București, 1994, p. 279.

valori care nu au nicio legătură cu credințele religioase pe care le mărturisesc (în general mai mult formal). Răspunsul Bisericii la secularizare îmbracă atât forma redescoperirii unor învățături de bază ale doctrinei creștine, cât și forma unor măsuri practice. În termeni teologici, se cuvine a fi acordată o mai mare importanță față de *oikonomia* lui Dumnezeu. Este vorba de dimensiunea cosmică a mântuirii adusă în și prin Iisus Hristos. Lucrarea Sa posedă o dublă dimensiune, creativă și mântuitoare și posedă implicații totale pentru salvarea întregii umanități și a creației. Tot universul este răscumpărat prin sacrificiul de viață dător al lui Iisus Hristos – Fiul lui Dumnezeu întrupat.

3) Pluralism, sincretism, relativism. În opinia unor autori contemporani, regăsim două linii predominante în religiozitatea lumii în care trăim: pe de o parte, exacerbarea extremismelor religioase în lume, pe de altă parte, predominarea spiritului religios difuz, a eclecticismului și a sincretismelor. Din nefericire, aceste tendințe se manifestă și în Ortodoxie, afectând întregul corp eclesial. Dar este mai presus de orice îndoială că Ortodoxia este deschisă la dialog - deși această deschidere nu trebuie să conducă la relativizare sau la abandonul învățăturilor creștine esențiale. În mărturia directă față de lume, creștinii trebuie să îl aibă ca model pe Sf. Ap. Pavel care a purtat un dialog cu atenienii în Areopag (F. Ap. cap. 17). În centrul predicii sale s-a găsit însă Evanghelia, semnificația deosebită a persoanei și lucrării Mântuitorului Hristos. În mod cert, viziunea creștină a reprezentat o revizuire radicală și un scandal pentru filosofia elenică, și este posibil ca tot așa să fie privită mărturia creștină de către membrii altor tradiții religioase și astăzi. Nu trebuie însă ca acest lucru să devină un motiv pentru ca Biserica să renunțe la misiunea ei.

4) Noile religii seculare, corectitudinea politică, tehnologiile viitorului și transumanismul. Toate aceste fenomene determină un anumit ethos religios, a cărui influențe sunt resimțite din ce în ce mai puternic de creștinismul răsăritean. Astfel, întâlnim și aici feminismul agresiv, militantismul civic pentru drepturile homosexualilor, fanatismul aproape religios pentru protecția animalelor, rescrierea istoriei recente ș.a. Se mai adaugă și „sacralizarea” noilor tehnologii, cum ar fi internetul. În cele din urmă, idealul postmodern devine transumanismul – cultul secular al lui *Homo deus*.

A doua parte a lucrării a avut ca temă centrală parohia ortodoxă, ca „biserica locală”. Biserica este condiția misiunii creștine, instrumentul misiunii și, mai mult decât atât, scopul misiunii și realizarea misiunii, deoarece Biserica face parte din

mesajul Evangheliei. Ea, având o constituție teandrică, este simbolul și anticiparea Împărăției eshatologice a lui Dumnezeu. Atributele Bisericii, definite în Simbolul niceo-constantinopolitan (325,381) reprezintă deopotrivă un dat și o misiune pentru membrii săi, fapt evident mai ales în cazul sobornicității/catholicității. Tiparul de organizare al societății omenești trebuie să fie constituit după modelul Sfintei Treimi: o existență liberă, în comuniunea veșnică de iubire.

Într-o asemenea perspectivă trebuie apreciate și valorificate studiile ortodoxe mai recente care reevaluează poziția și rolul laicilor - și mai ales al femeilor - în cadrul Bisericii. Exercițarea misiunii eclesiale, exprimată prin sintagma „Liturgie după Liturgie” (arhiep. Anastasios Yannoulatos, pr. Ion Bria), implică o reînvioreare euharistică, precum și o reconsiderare a participării laicilor la Euharistie și, în general, la activitatea social-filantropică a Bisericii Ortodoxe. Astfel, revitalizarea rolului laicatului în Biserică îmbracă forme concrete: „declericalizarea teologiei”, în sensul revizuirii limbajului, formelor și metodelor, ca o preocupare comună a Bisericii, de care au nevoie atât clericii cât și laicii; călăuzirea tineretului, o categorie umană vulnerabilă, pentru care se cere o atenție sporită pentru o împărtășire eficientă a credinței; sporirea atenției față de celula familială, față de care există multe amenințări contemporane, ceea ce pune în pericol „preoția părinților” (aceștia fiind „reprezentanții provizorii și oglinzi ale grijii părintești și milostivirii dumnezeiești”); reevaluarea rolului femeii în Biserică, ca recunoaștere a demnității sale, egale cu cea a bărbatului, și posesoare a unei harisme speciale ce trebuie să primească loc de exercitare în comunitatea eclesială. Referitor la ultimul aspect, trebuie depășite anumite precepții față de poziția femeilor în Biserica Ortodoxă, bazate pe refuzul acceptării hirotoniei femeilor. Totuși, o reevaluare a rolului diaconișelor în slujirea pastoral-misionară actuală ar fi benefică pentru misiunea ortodoxă în contextul actual socio-istoric și cultural religios.

La fel de provocatoare este și problema „ecumenismului local”, al dialogului interreligios și intercreștin la nivelul concret al parohiei. Această problematică se impune din ce în ce mai mult datorită fenomenelor globalizării și al migrației. Scopul vizat este „îmbogățirea reciprocă”, căci relațiile cu oamenii de alte religii nu trebuie niciodată să degenereze în rivalitatea sau polemică – urmărindu-se vreun câștig de pe urma slăbiciunilor celuilalt. Acolo unde relațiile sunt pozitive, adică marcate de toleranță și dialog, acolo se va ajunge, inevitabil, la a recunoaște ceea ce este bun în alte religii; în același timp, nu va încuraja să ne adâncim cunoașterea nu doar a altor

religii, ci și a propriei noastre credințe (în căutarea de a-l înțelege cât mai bine pe celălalt, ajungem să ne cunoaștem mai bine pe noi înșine). Desigur, acest dialog nu trebuie să fie sinonim cu relativizarea învățăturilor de credință creștin-ortodoxe, nici cu neglijarea poruncilor evanghelice.

Partea a treia a lucrării trasează, plecând de la realitățile și provocările lumii post-moderne identificate anterior, care sunt coordonatele pastoral-misionare ale slujirii ortodoxe astăzi.

Tradiția neo-testamentară și patristică a avut mereu ca fundament slujirea prin Cuvânt și Taină. Astfel, în Noul Testament prin *Evanghelie* se înțelege „vestea cea bună” sau revelația lui Dumnezeu în persoana și lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos, mesajul sau conținutul acestei descoperiri cuprins în predica și învățătura lui Lui, precum și propovăduirea acestui mesaj.

Ca o consecință directă, întreaga realitate eclezială exprimă plenitudinea vieții mântuitoare a lui Iisus Hristos. Biserica se constituie ca Trup al lui Hristos cu multe mădulare ce țin de același Cap și care vizează în întregime viața Acestuia, ca o comunitate sobornicească și sacramentală plină de Duhul lui Hristos, în și prin Sfintele Taine (și în special în și prin Sfânta Euharistie). Procesul este dublu: Hristos sălășluiește în noi prin harul împărtășit de Duhul Sfânt în Sfintele Taine ale Bisericii, ia chip (formă) în noi, iar noi ne configurăm după chipul lui Hristos, ajutați de Același Duh Sfânt. (Fără însă a fi vorba, așa cum credea V. Lossky, de o „dublă economie” – una a Fiului, cu caracter comunitar, și una a Duhului, personală. Dimpotrivă, cele două aspecte sunt indisolubile, la fel ca lucrările Persoanelor Sfintei Treimi.)

Slujirea preotului nu poate fi apoi pusă în afara duhovniciei. Este un proces prin excelență educativ, (auto)formator. Ca învățător în Taina Mărturisirii, preotul e dator să învețe în primul rând de la alții: de la duhovnicul său, din viața familială și de zi cu zi, din literatura teologică și laică, din relațiile cu păstoriții săi. El trebuie să cunoască în scaunul spovedaniei și aspecte particulare: despre starea penitentului, despre adevărurile și datoriile pe care penitentul trebuie să le învețe, despre dispoziția lui, despre modul în care trebuie să-ți conformeze penitentul viața cu Hristos, despre arta de a pune întrebările. De asemenea, este dator să catehizeze pe credincioși cu privire la ființa și însușirile Spovedaniei și să-i îndemne să se mărturisească cât mai des. Ca „medic”, preotul trebuie să cunoască patologia sufletească, formele bolilor și leacurilor lor, și izvoarelor și cauzele păcatelor, care pot fi: ocazia de păcat, datina și ispita.

Mijlocul pentru corectarea vieții credinciosului este epitimia sau canonul. Scopul ei nu este unul juridic, de satisfacție penală adusă în mod obligatoriu dreptății divine ofensate, ci să tămăduiască suferințele și rănilor spiritual morale ale penitenților care se căiesc, să trezească părerea de rău în cei insensibili și păcătoși, să renască la viața duhovnicească, să sfințească și să îndumnezeiască în Hristos.

Relația preot – credincioși trebuie înțeleasă în perspectiva scopului tuturor ființelor umane, îndumnezeirea. Karl Felmy vorbise despre specificul viziunii ortodoxe eshatologice: „eshatologia prezenteistă”, iar aici am crezut că Ortodoxia are un cuvânt important de spus lumii de astăzi prin perspectiva pe care ea o dă problemelor legate de suferință și moarte. Astfel, concepția biblică despre moarte, cu cele două aspecte ale ei, de blestem și binecuvântare, se găsește concentrată și în gândirea teologică a părintelui Stăniloae, care, prin confruntarea cu filosofia existențialistă și teologia apuseană contemporană, primește o notă de extremă actualitate pentru omul modern. Taina morții constă în caracterul ei de *punte*, care face trecerea de la sensul fragmentar din această viață la sensul ei plinar; plenitudinea este oferită de un factor transcendent, Dumnezeu, izvorul vieții veșnice.

În ceea ce privește problema suferinței, reamintim că a vorbi despre mântuire este echivalent cu exprimarea unei angajări în procesul de tămăduire, de vindecare a existenței umane (Sfinții Părinții au numit acest proces asceză, care nu avea însă doar un sens individual, ci pe deplin comunitar). Într-o asemenea perspectivă putem înțelege adecvat și dimensiunea comunitară a Tainei Maslului, dimensiune care este exprimată în chiar ritualul ei liturgic. Reținem prezența comunității alături de cel bolnav un timp cât mai îndelungat. Este o realitate că omul contemporan evită „să dea ochii” cu suferința. Azilele sunt din ce în ce mai pline de oameni bătrâni și suferinzi, priviți ca un „balast” chiar și de către cei mai apropiați din familie, cu atât mai mult de către ceilalți membri ai parohiei. De aici revine și responsabilitatea preotului de a le a reaminti credincioșilor responsabilitatea lor ca „mădulare ale Trupului lui Hristos” – Biserica față de toți ceilalți și mai ales față de cei bolnavi. Semnificația profundă a rugăciunii „Tatăl nostru” este aceea că, alături de simbolul Bisericii ca Trup al lui Hristos, Noul Testament a impus imaginea Bisericii ca o familie.

Ultima parte a tezei a relevat câteva dintre provocările pastoral-misionare și litúrgico-sacramentale ale slujirii preoțești, dar și filantropice. Înainte de toate, în prelungirea considerațiilor din secțiunea anterioară, am încrecat să oferim un răspuns la „dilema autorității” în paternitatea spirituală. Cu alte cuvinte, care este statura și

rolul unui duhovnic, și mai ales, care este legătura dintre duhovnicie și harul primit prin hirotonie?

În istorie au coexistat în cadrul Bisericii două tipuri de autoritate: este vorba pe de-o parte, de autoritatea ascetică sau harismatică specifică asceților, iar pe de altă parte, de autoritatea ierarhică sau eclesiastică specifică episcopului sau preotului. Dar între acestea trebuie să existe complementaritate, un antagonism.

În continuare ne-am oprit la câteva probleme liturgice și răspunsul la ele pe care se cuvine să-l ofere preoții. Aceste probleme se referă exclusiv la Sf. Liturghie, „Taina Tainelor”, Taina prin excelență a Bisericii. Analizele noastre le-au urmat pe cele ale unor importanți liturgiști ortodocși din a doua jumătate a sec. XX și începutul sec. XXI: pr. A. Schmemmann (reprezentant al tradiției ruse din diaspora), pr. Ioannis Foundoulis (reprezentant al tradiției grecești) și pr. Nicolae D. Necula (reprezentant al tradiției românești). Dintre temele și problemele tratate amintim: înțelegerea conceptului de simbol în Sfânta Liturghie, raportul între Spovedanie și Euharistie – cu tipurile de „spiritualitate” pe care le-ar implica, relevarea trăsăturilor caracteristice ale Tainelor Bisericii, și în special a Euharistiei, rostirea cu voce tare a „rugăciunilor de taina”, împărtășirea „deasă sau rară”, locul și rolul ritualic al Proskomidiei, căderea în timpul Heruvicului etc.

Pentru depășirea unor mentalități străine de duhul ortodox și găsirea unor soluții pastoral-misionare trebuie recunosc cu unele dintre acestea se datorează influențelor heterodoxe și secularizante pe care le exercită lumea de astăzi asupra membrilor Bisericii Ortodoxe. De exemplu, descrierea pe care părintele Schmemmann o face Euharistiei și vieții euharistice și sprijinirea pe Liturghie ca sursă pentru teologie constituie o provocare directă și o contrapondere față de secularismul modern. În Euharistie persoana este plasată în lume în fața lui Dumnezeu. Chiar și în afara celebrării liturgice specifice persoana este chemată să prezinte Liturghia prin trăirea unei vieți euharistice – o viață de comuniune cu Dumnezeu. O asemenea viață îl așează pe om în poziția de a-și accepta locul particular și chemarea particulară (văzute și interpretate ca daruri) pe care le are atât în lume, cât și în fața lui Dumnezeu.

Tocmai această responsabilitate fundamentează lucrarea filantropică a ortodocșilor în lume. Biserica Ortodoxă este prin definiție o Biserică eclesială, comunitară, ce-și manifestă viața în relația de comuniune prin mărturisirea de credință, prin viața de cult și prin slujirea diaconală a lumii. Este o Biserică a slujirii

lui Dumnezeu și a oamenilor, slujirea fiind expresia lăuntrică a ei în relația cu lumea și cu societatea. (Pe urma reflecțiilor pertinetate ale dl. Sebastian Moldovan, am marcat trăsăturile caracteristice ale unei „pastorații integrale” și implicațiile concrete ale acesteia.)

În lucrarea de față ne-am referit exclusiv la două aspecte: implicarea Bisericii Ortodoxe Române în mediul mass-media, în structurile armatei și în penitenciare. (Acestea fiind mai puțin tratate în raport cu alte aspecte filantropice, cum ar fi întrajutorarea săracilor, celor defavorizați etc.) Sunt aspecte care nu epuizează toată activitatea caritabilă și filantropică a B.O.R. în societatea românească de astăzi. De reținut este că, după căderea regimului comunist, reprezentanții Bisericii au început dezvoltarea unui sistem de asistență socială și filantropică la nivel național. A fost reinstaurată asistența religioasă în spitale, azile, orfelinate și au loc acțiuni caritabile asupra persoanelor individuale. În timp, caritatea devine un serviciu public oferit de Biserica ca o ameliorare și o completare a serviciilor oferite de Stat, niciodată pentru a le înlocui. Pentru aceasta Biserica este acceptată ca o parteneră a Statului în realizare programelor medicale și de asistență socială ale acestuia.

În încheiere am încercat să trasăm o „schiță pentru un portret al preotului ortodox în sec. al XXI-lea”. Astăzi preotul nu mai este doar duhovnic, filantrop, învățător etc.; preotul trebuie să fie azi și psiholog, psihoterapeut, manager și lider de opinie. Printre altele, în chip paradoxal, preotul ortodox al mileniului al III-lea se cuvine să fie un preot de „pateric urban”. De ce în chip paradoxal? Fiindcă, după cum am mai arătat, analizată în esența sa, slujirea pastoral-misionară a preotului în fața provocărilor lumii în care trăiesc credincioșii nu reprezintă o noutate, fiindcă nici provocările pe care Biserica le întâmpină astăzi nu sunt inedite. În fapt, dintotdeauna Biserica a avut menirea de a rezista nedreptăților și totalitarismelor ideologico-fizice, precum și relativismului devenit simț comun. În același timp însă, trebuie să fim foarte conștienți de dificultățile răspândirii mesajului hristic într-o lume marcată de relativism și subiectivism moral, unor oameni aflați în chip ambivalent în pragul alienării, dar mânați de speranța unui paradis terestru adus de noile tehnologii. Calitățile esențiale pe care preotul ar trebui să le dobândească pentru a sluji bisericii ca o comunitate de credință ce-și exercită neconținut misiunea sa nu își găsește rezolvarea nici în gândirea abstractă, nici în pedagogia sterilă, ci în slujirea și relaționarea eficientă.

Suntem conștineți că temele tratate în lucrarea de față nu surprind decât unele aspecte din provocările majore la care preotul ortodox trebuie să răspundă provocărilor lumii de astăzi. (Ar fi de ajuns să mai amintim aici doar problema migrației , ca exemplu mai mult decât concludent.) Totuși, credem că am reușit ca, în analiza noastră, să oferim cadrul teologic, coordonatele slujirii pastoral-misionare ortodoxe după care se ghidează membrii Bisericii Ortodoxe în activitatea lor liturgică, filantropică și duhovnicească.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

A. IZVOARE

Biblia sau Sfânta Scriptură, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, EIBMBOR, București, 1988

Biblia sau Sfânta Scriptură, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, cu binecuvântare și prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, EIBMBOR, București, 2001

The Greek New Testament, Edited by Kurt Aland, Matthew Black Carlo, M. Martini, Bruce M. Metzger, and Allea Wikgren in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research, Munster (Westphalia, Thurd Edition) United Bible Societies, 1975

Cărți de cult

xxx, *Aghiasmataru mic*, Buzău, 1957

xxx, *Molitfelnic*, EIBMBOR, București, 1984

xxx, *Liturghier*, EIBMBOR, București, 2000

Lucrări ale Sfinților Părinți

xxx, *Pateric*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 1990

xxx, „Didahia sau Învățătura celor doisprezece apostoli”, în *Scrierile Părinților Apostolici* (PSB vol. 1), EIBMBOR, București, 1979

Ioan Gură de Aur, Sf., *Despre preoție*, EIBMBOR, București, 1998

Idem, *Omilii la Matei*, LXXXII,5, trad. de D. Fecioru, PSB 23, EIBMBOR, București, 1994

Idem, *Scrisori din exil: Către Olimpiada și cei rămași credincioși; Despre deprimare, suferință și Providență*, Ed. Deisis, Sibiu, f.a.

Nicodim Aghioritul, Sf., *Carte foarte folositoare de suflet. Sfătuire către duhovnic*, trad. Alexandru Elian, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1997

Idem, *Paza celor cinci simțuri*, Ed. Bunavestire, 2001

Simeon Noul Teolog, Sfântul, *Cateheze: Scrieri II*, studiu introd. și trad. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 1999

Idem, *Discursuri teologice si etice. Scrieri I*, traducere si studiu introductiv Ioan I. Ica jr, Ed. Deisis, Sibiu, 1998

Idem, *Imne, epistole și capitole: Scrieri III*, introd. și trad. Ioan I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2001

Tertulian, *Liber de prescriptionibus adversus haereticos*, 7, în *PL* 2, 20B-21A

B. CĂRȚI ȘI VOLUME

xxx, *Portret de teolog: Anca Manolache în dialog cu Nicoleta Pălimaru*, Ed.

Renașterea, Cluj-Napoca, 2003

xxx, *Pidalionul*, București, 1933

xxx, *Împărtășirea continuă cu Sfintele Taine. Dosarul unei controversă – mărturiile Tradiției*, îngrijit de Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2006

Achimescu, Nicolae (coord.), *Impactul secularizării asupra valorilor religioase și morale în societatea contemporană/The impact of secularization over religious and moral values in contemporary society*, Editura Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 2015

Alexander, Denis, *Oameni îmbunătățiți sau o nouă creație?*, trad. Elena Neagoe, Editura Areopagus, Timișoara, 2015

Andreicuț, Andrei, *Spovedanie și comuniune*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2011

Idem, *Spovedanie și comuniune*, Ed. Arhiepiscopiei, Alba Iulia, 1998

Ariès, Philippe, *Omul în fața morții* 2 vol., trad. Andrei Niculescu, Ed. Meridiane, București, 1996

Arthur, James, *Faith and Secularisation in Religious Colleges and Universities*, Routledge, New York, 2006

Baconsky, Teodor, *Ispita binelui. Eseu despre urbanitatea credinței*, Ed. Anastasia, București, 1999

Băgăcian, Petru Ovidiu, *Ortopraxia Bisericii Ortodoxe Române la începutul secolului al XXI-lea. Aspecte misionar-pastorale*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2018

Barbu, Daniel, *Au cetățenii suflet? O teologie politică a societăților post-seculare*, Editura Vremea, București, 2016

- Behera, Marina Ngursangzeli, Biehl, Michael, Jørgensen, Knud , *Mission in Secularised Contexts of Europe: Contemporary Narratives and Experiences*, (Regnum Studies in Mission), Regnum, Oxford, 2018
- Berger, Peter, Davie, Grace, Fokas, Effie, *America religioasă, Europa seculară? O temă și variațiuni*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016
- Biberi, Ion, *Viața și moartea în evoluția universului*, Ed. Enciclopedică Română, București, 1971
- Boboc, Jean, *Le transhumanisme décrypté. Métamorphose du bateau de Téhéséé*, Apopxis, Paris, 2017
- Bolfă Otic, Victoria, *Rolul femeii în Biserică: de la diaconesele antice la diaconia femeii de astăzi*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2010
- Braidotti, Rosi, *Postumanul*, trad. Ovidiu Anemțoaicei, Editura Hecate, București, 2016
- Breck, John, *Darul sacru al vieții*, trad. Irineu Pop Bistrițeanul, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2001
- Idem, *Dorul de Dumnezeu. Meditații ortodoxe despre Biblie, etică și Liturghie*, trad. Cezar Login și Codruța Popovici, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2007
- Breton, Philippe, *L' utopie de la communication. Le mythe du „village planétaire”*, La Découverte, Paris, 1997
- Idem, *Le culte de l'Internet. Une menace pour le lien social*, La Découverte, Paris, 2000
- Bria, Ion, „Spre plinirea Evangheliei”. *Dincolo de apărarea Ortodoxiei: exegeza și transmiterea Tradiției*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2002
- Idem, *Credința pe care o mărturisim*, EIBMBOR, București, 1987
- Idem, *Destinul Ortodoxiei*, EIBMBOR, București, 198
- Idem, *Dicționar de Teologie ortodoxă*, Ediția a II-a, EIBMBOR, București, 1994
- Idem, *Liturghia după Liturghie. Misiune apostolică și mărturie creștină – azi*, Ed. Athena, București, 1996
- Brun, Jean, *Neoplatonismul*, trad. Cătălin Anghelina, Ed. Teora-Universitas, București, 2000
- Buga, Ion, *Pastorală. Calea preotului*, Ediția aII-a, revăzută și adăugită, Ed. Sfântul Gheorghe-Vechi, București, 1999
- Idem, *Teologia Cinei de Taină*, Ed. Sfântul Gheorghe-Vechi, București, 1998
- Calinic Botoșăneanul, P.S., *Tanatologie și nemurire*, Ed. Cantes, Iași, 1999

Călugăr, Dumitru, *Caracterul religios-moral creștin*, Tipografia Reîntregirea, Sibiu, 1955

Cavarnos, Constantin, *Preotul – părintele duhovnicesc*, trad. Paul Bălan, Ed. Doxologia, Iași, 2013

Chirilă, Pavel și Munteanu, Teofan, *Psihologia în textele Sfintei Scripturi*, Ed. Christiana, București, 2012

Chițescu, N. ș.a., *Teologia Dogmatică și Simbolică*, Manual pentru Institutele Teologice, 2 vol., EIBMBOR, București, 1958

Idem, *Omul în perspectiva desăvârșirii: studii de teologie dogmatică*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2010

Clement, Olivier, *Adevăr și libertate: Ortodoxia în contemporaneitate*, trad. M. Maci, Ed. Deisis, Sibiu, 1997

Idem, *Trupul morții și al slavei*, trad. Eugenia Vlad, Ed. Christiana, București, 1996

Cole-Turner, Ronald (ed.), *Transhumanism and Transcendence: Christian Hope in an Age of Technological Enhancement*, Georgetown University Press, Washington, DC, 2011

Coman, Vasile, *Scrieri de teologie liturgică și pastorală*, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, 1983

Conovici, Iuliana, *Ortodoxia în România postcomunistă. Reconstrucția unei identități publice*, 2. vol, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2009

Delumeau, Jean (ed.), *Religiile lumii*, Ed. Humanitas, București, 1996

Deretić, Irina, Sorgner, Stefan Lorenz (eds.), *From Humanism to Meta-, Post- and Transhumanism?*, (Beyond Humanism: Trans- and Posthumanism/Jenseits des Humanismus: Trans- und Post-Humanismus Vol./Bd. 8), Peter Lang, Frankfurt am Main·Bern·Bruxelles·New York·Oxford·Warszawa·Wien, 2016

Dîrlău, Andrei, Bazon Irina (coord.), *Corectitudinea politică: o ideologie neo-marxistă. Marxismul cultural – noua utopie*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2017

Dumond, Louis, *Eseu asupra individualismului*, trad. Luiza și Laurențiu Ștefan-Scalat, Ed. Anastasia, București, 1997

Eco, Umberto, *Cinci scrieri morale*, trad. Geo Vasile, Ed. Humanitas, București, 2005

Eliade, Mircea, *Arta de a muri*, Ed. Moldova, Iași, 1993

Estulin, Daniel, *TransEvoluția. Apropiata eră a deconstrucției umane*, Editura Meteor Publishing, București, 2017

Evdokimov, Paul, *Femeia și mântuirea lumii*, trad. Gabriela Moldoveanu, Ed. Christiana, București, 1995

Idem, *Ortodoxia*, trad. Irineu Ioan Popa, EIBMBOR, București, 1996

Feldstein, Richard, *Political Correctness. A Response from the Cultural Left*, University of Minnesota Press, Minnesota, 1997

Felmy, Karl Christian, *Dogmatica experienței eclesiale. Înnoirea teologiei contemporane*, trad. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 1999

Idem, *De la Cina cea de Taină la Dumnezeiasca Liturghie a Bisericii Ortodoxe, Un comentariu istoric*, trad. Ioan I. Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 2004

FitzGerald, Kyriaki Karidoyanes, *Orthodox Women Speak. Discerning the „Signs of the Times”*, WCC Publications, Geneva/Holy Cross, Orthodox Press, Brookline, MA, 1999

Fitzgerald, Michael, Borelli, John, *Interfaith Dialogue. A Catholic View*, SPCK, London & Orbis Books, Maryknoll, NY, 2006

Floca, Ioan N., *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, EIBMBOR, București, 1990

Florovsky, Georges, *Biserica, Scriptura, Tradiția - Trupul viu al lui Hristos*, trad. Florin Caragiu, Ed. Platytera, București, 2005

Foundoulis, Ioannis, *Dialoguri liturgice* 5 vol., Ed. Bizantină, București, 2008-2011

Fukuyama, Francis, *Viitorul nostru postuman. Consecințele revoluției biotehnologice*, trad. Mara Rădulescu, Editura Humanitas, București, 2004

Garner, James Finn, *Povești corecte politic de adormit copiii*, trad. Felicia Mardale, Editura Humanitas, București, 2007

Gavriliuță, Nicu, *Antropologie socială și culturală*, Editura Polirom, Iași, 2009

Idem, *Fractalii și timpul social*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003

Idem, *Hermeneutica simbolismului religios. Studii și eseuri*, Editura Fundației AXIS, Iași, 2003

Idem, *Imaginarul social al tranziției românești*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001

Idem, *Mama proștilor e mereu gravidă. Sociologia patologiilor cotidiene*, Editura Institutul European, Iași, 2013

Idem, *Mentalități și ritualuri magico-religioase. Studii și eseuri de sociologie a sacrului*, Editura Polirom, Iași, 1998

Idem, *Mișcări religioase orientale. O perspectivă socio-antropologică asupra globalizării practicilor yoga*, Editura Fundației AXIS, Iași, 2006

- Idem, *Mit, magie și manipulare politică*, Editura Institutul European, Iași, 2015
- Idem, *Noile religii seculare. Corectitudinea politică, tehnologiile viitorului și transumanismul*, Editura Polirom, Iași, 2018
- Idem, *România în starea Bardo. Publicistică și dialoguri culturale*, Editura Provopress, Cluj-Napoca, 2006
- Green, David G., *We're (Nearly) All Victims Now! How political correctness is undermining our liberal culture*, The Institute for the Study of Civil Society, London, 2006
- Hauskeller, Michael, *Mythologies of Transhumanism*, Palgrave Mcmillan, London, 2016
- Haussher, Irene, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul creștin*, trad. Mihai Vladimirescu, Ed. Deisis, Sibiu, 1999
- Idem, *Teologia lacrimilor. Plânsul și străpungerea inimii la Părinții răsăriteni cu o antologie de texte patristice*, trad. M. Vladimirescu, Ed. Deisis, Sibiu, 2000
- Herberg, Will, *Protestant – Catholic – Jew. An Essay in American Religious Sociology*, third edition, The University of Chicago Press, 1983
- Himecinschi, Mihai, *Misionarismul vieții ecleziiale*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2008
- Höffe, Otfried (ed.), *Lekikon der Ethik*, C.H.Beck, München, 2002
- Hopko, Thomas, *Woman and the Priesthood*, SVSP, Crestwood, N.Y., 1983
- Hugh of Saint Victor, *On the Sacraments of Christian Faith (De Sacramentis)*, English version by Roy J. Deferrari, The Medieval Academy of America, Cambridge, 1951
- Hughes, Geoffrey, *Political Correctness. A History of Semantics and Culture*, Wiley-Blackwell, Hoboken, NJ, 2010
- Hunter, Ian, *The Secularisation of the Confessional State. The Political Thought of Cristian Thomasius*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007
- Ică jr., Ioan I., și Marani, Germano (ed.), *Gândirea socială a Bisericii. Fundamente – documente – analize – perspective*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002
- Iosu, Mihai, *Duhovnicul. Vocație, formație, misiune*, Ed. Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2010
- Krivochéine, Basile, *În lumina lui Hristos. Sfântul Simeon Noul Teolog (949-1022) : viața – spiritualitatea – învățătura*, trad. Vasile Leb și Gheorghe Jordan, EIBMBOR, București, 1997

- Küng, Hans, *Women in Christianity*, translated by John Bowden, Continuum, London-New York, 2001
- Kurzweil, Ray, *Cum se construiește o minte. Secretul dezvăluit al minții umane*, trad. Bogdan Chircea, Editura Paralela 45, Pitești, 2013
- Kurzweil, Ray, *Epoca mașinilor spirituale. Când computerele depășesc inteligența umană*, trad. Bogdan Chircea, Editura Paralela 45, Pitești, 2012
- Larchet, Jean-Claude, *Captivi în internet*, trad. Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2018
- Lecca, Paulin, *Ce este moartea?*, Ed. Glasul Monahilor, București, 1998
- Lelouvier, Yves-Noel, *Perspectives russes sur l'Eglise. Un theologien contemporain: Georges Florovsky*, Editions du Centurion, Paris, 1968
- Lemeni, Daniel, *Tradiția paternității duhovnicești în spiritualitatea creștină răsăriteană. Un studiu asupra îndrumării spirituale în Antichitatea creștină târzie*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2012
- Lilley, Stephen, *Transhumanism and Society. The Social Debate over Human Enhancement*, Springer, New York, 2013
- Lind, William S., Dîrlău, Andrei, Bazon, Irina (coord.), *Corectitudinea politică. «Religia» marxistă a Noii Ordini Mondiale*, Editura Rost, București, 2015
- Lipovetsky, Gilles, *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a noilor timpuri democratice*, trad. Victor-Dinu Vlădulescu, Ed. Babel, București, 1996
- Manent, Pierre, *Cetatea Omului*, trad. I. Popa și C. Preda, Ed. Babel, București, 1998
- Manolache, Anca, *Problematica feminină în Biserica lui Hristos*, Ed. Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1994
- Mantzaridis, Georgios I., *Globalizare și universalitate. Himeră și adevăr*, trad. Vasile Răducă, Ed. Bizantină, București, 2002
- Marcu, Isidor, *Teologia pastorală*, vol. II, *Liturgica*, Blaj, Tipografia Seminarului arhidiecezan, 1906
- Metallinos, Georgios, *Parohia – Hristos în mijlocul nostru*, trad. Ioan I. Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 2004
- Meyendorff, Paul, *Taina Sfântului Maslu*, trad. Cezar Login, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2011
- Milaș, Nicodim, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, 3 vol., Arad, 1936

- Mironescu, Alexandru, *Floarea de Foc*, Ed. Eikon, Colecția Arhiva Rugului Aprins, 2019
- Mitrofan, Părintele, *Viața repausaților noștri și viața noastră după moarte*, trad. de Mitropolitul Iosif, Ed. Anastasia, București, 1993
- Mitrofanovici, Vasile, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernăuți, 1929
- More, Max, Vita-More, Natasha, *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*, Wiley-Blackwell, West Sussex, 2013
- Moșoiu, Nicolae (coord.), *Relevanța operei Părintelui profesor Ion Bria pentru viața bisericească și socială actuală: direcții noi de cercetare în domeniul doctrinei, misiunii și unității Bisericii: Sibiu, 14-17 mai 2009*, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2010
- Necula, Constantin, *Porțile Cerului*, vol. 2, Ed. Agnos, Sibiu, 2007
- Necula, Nicolae D., *Tradiție și înnoire în slujirea liturgică*, 2 vol., ed. II-a, Ed. Trinitas, București, 2014
- Nellas, Panayotis, *Omul – animal îndumnezeit. Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, Ediția a II-a, trad. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1999
- Nichita, Dănuț, *Parohia ortodoxă – orizont al propovăduirii Evangheliei, mărturiei creștine și culturale și al filantropiei* (Iași, 2014, mss.)
- Nicoară, Simona, *O istorie a secularizării – De la Cetatea lui Dumnezeu la cetatea oamenilor I, și Avatarurile creștinismului și triumfalismul mesianismelor noii ere II*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2005, 2006
- Nicolescu, Costion, *Spre o cultură liturgică*, Ed. Anastasia, București, 1999
- Patapievic, H.-R., *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării «Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?»*, ed. a 2-a, Ed. Humanitas, București, 2002
- Pătuleanu, Constantin (coord.), *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Ed. Basilica, București, 2012
- Pavel, Aurel, Toroczkai, Ciprian Iulian, *Adevăratul și falsul ecumenism: perspective ortodoxe asupra dialogului dintre creștini*, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2010
- Petrică, Ion, *Biserica și asistența socială din România*, Ed. Institutul European, Iași, 2012

Idem, *Religiozitatea și instituțiile sociale în România*, Ed. Institutul European, Iași, 2013

Picard, Max, *Fuga de Dumnezeu*, trad. Patricia Merfu și George Remete, Ed. Anastasia, București, 1998

Plămădeală, Antonie, *Cuvinte duhovnicești*, Sibiu, 2000

Idem, *Preotul în Biserică, în lume și acasă*, Sibiu, 1996

Popoveniuc, Bogdan, *Filosofia singularității. Creierul global – o etică a gândirii fără om*, Editura Eikon, București, 2016

Popovici, Iustin, *Credința ortodoxă și viața în Hristos*, trad. Paul Bălan, Ed. Bunavestire, Galați, 2003

Riccardi, Andrea, *Despre civilizația conviețuirii*, trad. rom. Geanina Tivdă, Ed. Humanitas, București, 2008

Rogobete, Silviu, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitate Personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Polirom, Iași, 2002

Rose, Serafim, *Sufletul după moarte*, trad. G.Lungu, Ed. Episcopiei Romanului și Hușilor, 1994

Schmemann, Alexander, *Din apă și din Duh*, trad. Ioan Buga, Ed. Symbol, București, 1992

Idem, *Euharistia – Taina Împărăției*, trad. Boris Răduleanu, Ed. Bonifaciu, București, 2003

Idem, *Introducere în teologia liturgică*, trad. Vasile Bârză, Ed. Sophia, București, 2002

Idem, *Postul Mare*, Ediția a II-a, trad. A. și L.Constantin, Ed. Doris, București, 1998

Idem, *Biografia unui destin misionar Jurnalul Părintelui Alexander Schmemann (1973-1983)*, trad., studiu introductiv și comentarii Felicia Furdui, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2004

Idem, *Biserică, lume, misiune*, trad. Maria Vințeler, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2006

Idem, *Euharistia. Taina Împărăției*, trad. Boris Răduleanu, Ed. Anastasia, București, 1993

Idem, *Pentru viața lumii Sacramentele și Ortodoxia*, trad. Aurel Jivi, EIBMBOR, București, 2001

Idem, *Postul cel mare*, trad. Andreea și Laurențiu Constantin, Ed. Doris, București, 1998

Scrima, Andrei, *Antropologia apofatică*, Ed. Humanitas, București, 2005

Șebu, Sebastian, Opriș, Monica, Opriș, Dorin, *Metodica predării religiei*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2000

Sonea, Cristian, *Apostolat și responsabilitate. O viziune teologică asupra misiunii laicului*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015

Stan, Lavinia, Turcescu, Lucian, *Religie și politică în România postcomunistă*, Ed. Curtea Veche, București, 2010

Stăniloae, Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986

Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă* 3 vol., Ediția a II-a, EIBMBOR, București, 1997

Teognost, Preot Monahul, *Taina Sfântului Maslu, Taina vindecării sufletului și trupului*, Ed. „Credința „strămoșească”, f.l., 2002

Timiadis, Mitr. E., *Preot, parohie, înnoire*, trad. Paul Bruslanowski, Ed. Andreiana, Sibiu, 2015

Toroczkai, Ciprian Iulian, *Tradiția patristică în modernitate: Ecleziologia Părintelui Georges V. Florovsky (1893-1979) în contextul mișcării neopatrstice contemporane*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Astra Museum/Andreiană, Sibiu, 2012

Tulcan, Ioan, Ioja, Cristinel (coord.), *Pr. prof. dr. Ion Bria (1929-2002): The reception of his theological thinking and its relevance for the overpass of the ecumenical & missionary deadlock*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2009

Turner, Bryan S., *Religion and Modern Society. Citizenship, Secularisation and the State*, Cambridge University Press, New York, 2012

Van Name, Mark, Weisskope, T.K. (eds.), *Transhuman*, Simon & Schuster, New York, 2008

Vasileanu, Marius (coord.), *Preotul ortodox în veacul XXI – schițe pentru un portret* – , Ed. Lumea Credinței, București, 2019

Vicovan, Ion, Roman, Emilian-Iustinian (eds.), *Laicii și misiunea creștină. Realitate istorică, vocație personală, necesitate eclesială*, Doxologia, Iași, 2014

Vintilescu, Petre, *Parohia ca teren de dezvoltare, o existență a spiritualității creștine*, București, 1937

Idem, *Spovedania și duhovnicia*, Ed. Arhiepiscopiei, Alba Iulia, 2011

Vlachos, Hierotheos, *Psihoterapia ortodoxă - Știința Sfinților Părinți*, ediția a II-a, trad. Irina Luminița Niculescu, Ed. Învierea, București, 2016

Idem, *Psihoterapia ortodoxă – Știința Sfinților Părinți*, ed. a II-a, trad. Irina Luminița Niculescu, Ed. Învierea, București, 2016

- Vlad, Vasile, *Asumarea (post)modernității. Perspectivă teologică asupra istoriei*, Ed. Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010
- Waters, Brent, *From Human to Posthuman: Christian Theology and Technology in a Postmodern World*, Routledge, New York, 2006
- Wilson, John K., *The Myth of Political Correctness. The Conservative Attack on Higher Education*, Duke University Press, Durham/London, 1995
- Yannaras, Christos, *Libertatea moralei*, trad. M. Catuniari, Ed. Anastasia, București, 2002
- Yannoulatos, Anastasie, *Ortodoxia și problemele lumii contemporane*, trad. Gabriel Mândrilă și Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2003
- Idem, *Various Christian Approaches to the Other Religions: A Historical Outline*, Athens, 1971
- Idem, *Mission in Christ's Way. An Orthodox Understanding of Mission*, Holy Cross Orthodox Press, Brookline, Massachusetts/ World Council of Churches Publications, Geneva, 2010
- Zizoulas, Ioannis, *Euharistie, Episcop, Biserică: Unitatea Bisericii în dumnezeiasca Euharistie și episcop, în primele trei secole creștine*, Ed. Basilica, București, 2009

C. STUDII ȘI ARTICOLE

- Behr-Sigel, Elizabeth, „«The ordination of women: an ecumenical problem»: a replay to a replay”, în *Sobornost* 15 (1993), nr. 1,
- Idem, „The ordination of women: an ecumenical problem”, în *Sobornost* 13 (1991), nr. 1,
- Belea, Nicodim, „Datoriile duhovnicului după Sf. Canoane”, în *ST* nr. 9-10 (1951),
- Brașiște, Ene, „Participarea la Liturghie și metode pentru realizarea ei”, în *ST*, anul I (1949), nr. 7-8,
- Bria, Ion, „Mission and Secularization”, în *IRM* 77 (1988), nr. 305,
- Idem, „The Liturgy after the Liturgy”, în *IRM* 67 (1978), nr. 265,
- Bunea, Ioan, „Mărturisirea clericilor”, în *MB* nr. 4-6 (1965),
- Cândea, Spiridon, „Taina Sfintei Mărturisiri ca mijloc de pastorație individuală”, în *MO* nr. 6-7 (1956)
- Cescon, Bruno, „Globalizarea – perspective spirituale și teologice”, în *Biserica în era globalizării*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2003

Chilea, Sebastian, „Personalitatea preotului ca păstor sufletesc”, în *MO* nr. 1-2 (1974),

Chirilă, P., Băndoiu, A.C., Rotaru, B., „Aplicarea unui chestionar femeilor care avortează”, în *CSTA. Studii*, 1 (2002),

Corneanu, Nicolae, „Preoție și bătrânețe”, în *MO* nr. 3-4 (1960),

Cozma, D.C., „Taina sfintei mărturisiri”, în *MO* nr. 3-4 (1962),

Fitzgerald, Michael L., „A Theological Reflection on Interreligious Dialogue”, in K.J. Becker & I. Morali (eds.), *Catholic Engagement with the World Religions. A Comprehensive Study*, Maryknoll, New York, Orbis Books, 2010

Fitzgerald, Michael L., „Panorama dialogului interreligios”, în *Revista Română de Teologie* nr. 1 (1995),

Florovsky, Georges, „Christ and His Church. Suggestions and Comments”, în *L'Eglise et les Eglises II*, Editions de Chevetogne, 1955

Idem, „Le Corps du Christ vivant. Une interprétation orthodoxe de l'Eglise”, în *La Saint Eglise Universelle – Confrontation Oecuménique*, Neuchatel, 1948

Ghețau, Vasile, „Anul 2050: va ajunge populația României la mai puțin de 16 milioane de locuitori? O viziune prospectivă asupra populației României în secolul 21” (Academia Română, Institutul național de Cercetări Demografice, 2004)

Gramă, Dimitrie, „Sănătatea sufletului și a trupului”, în *MB* nr. 3-6 (1960)

Harrison, Verna F., „Orthodox arguments against the ordination of women”, în *Sobornost* 14 (1992), nr. 1,

Ică, Ioan I., „Catehezele Sf. Simeon Noul Teolog – un program de înnoire duhovnicească a vieții Bisericii Ortodoxe”, în *MA* nr. 6 (1989),

Idem, „Teologie și spiritualitate la Sf. Simeon Noul Teolog”, în *MA* nr. 3 (1987),

Ică, Ioan, „Ecumenismul local din România”, în *Îndrumător bisericesc*, Sibiu, 1980

Idem, „Modurile prezenței personale a lui Iisus Hristos și ale comuniunii cu El în Sfânta Liturghie și spiritualitatea ortodoxă”, în *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 ani*, Ed. și tiparul Arhiepiscopia Ortodoxă Sibiu, 1993

Idem, „Necesitatea intensificării acțiunilor ecumeniste pe plan parohial”, în *MA* nr. 9-10 (1969),

Idem, „Taina mărturisirii în practica sacramentală și importanța ei în lucrarea pastorală a Bisericii Ortodoxe”, în *MA* nr. 7-8 (1983),

Manolache, Anca, „Antropologia creștină și conștiința de sine a femeilor”, în *Secolul 20* (1996), nr. 7-8-9

- Idem, „Din problematica feminină actuală”, în M.B. 31 (1985), nr. 7-8
- Idem, „Femeia și integritatea creației”, în G.B. 49 (1990), nr. 3-4
- Idem, „Mărturie în favoarea femeii”, în A.B. 4 (1993), nr. 7-9
- Idem, „O contribuție creștină la problematica Anului Internațional al Femeii”, în M.B. 41 (1995), nr. 7-9
- Idem, „Statutul femeii în mesajul lui Hristos”, în M.B. 38 (1992), nr. 7-9
- Moldovan, Ilie, „Modelul bioetic ortodox în confruntare cu modelele seculare dintr-o societate de consum”, în vol. *Spiritualitate și consumism în Europa unită*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2004
- Moldovan, Sebastian, „Ortodoxie și natalitate”, în *Ortodoxia Maramureșeană* vol. 8, 2003,
- Idem, „Pentru o pastorație integrală”, în *Anuarul Academic al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu 2005-2006*, Ed. Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2008
- Moșoiu, Nicolae, „Botezul în Duhul Sfânt în învățătura Sf. Simeon Noul Teolog”, în *RT* nr. 3 (1995),
- Pavel, Constantin C., „Familia preotului”, în *GB* nr. 1-2 (1960),
- Petrică, Vasile, „Pregătirea credincioșilor în vederea primirii Sfintelor Taine”, în *MB* nr. 7-9 (1978),
- Popescu, Dumitru, Ică, Ioan, „Biserica Ortodoxă Română și integrarea europeană”, în *Biserica în misiune. Patriarhia Română la ceas aniversar*, EIBMBOR, București, 2005
- Preda, Radu, „Comunicare versus comuniune. Marginalii social-teologice despre Internet”, în *Tabor* V (2012), nr. 10
- Pruteanu, Petru, „Slujba Sfântului Maslu: Istorie și actualitate”, în *Altarul Reîntregirii* nr. 2 (2010),
- Radu, Dumitru Gh., „Caracterul ecleziologic al Sfintelor Taine și problema comuniunii”, în *O* nr. 1-2 (1978),
- Radu, Simion, „Epitimie și satisfacție”, în *BOR* nr. 3-4 (1969),
- Idem, „Reculegerea și trezvia – mijloace pentru înduhovnicirea preotului”, în *GB* nr. 1-3 (1977),
- Rezuș, Petru, „Păstoriții și duhovnicul lor”, în *GB* nr. 1-2 (1960),
- Sârbu, Corneliu, „Duhovnicul cunoscător de suflete”, în *MO* nr. 3-4 (1957),

Schmemann, Alexandre, „On Solzhenitsyn”, în John B. Dunlop, Richard Haugh, Alexis Klimoff (eds.), *Aleksandr Solzhenitsyn: Critical Essays and Documentary Materials*, Collier Books, New York, 1975

Idem, „Problems of Orthodoxy in America. III. The Spiritual Problem”, *SVTQ* 8 (1964), nr. 4

Sonea, Cristian Sebastian, “The Open Sobornicity” — An Ecumenical Theme in the Theology of the Fr. Dumitru Stăniloae, in *Roczniki Teologiczne* 63 (2016), nr. 7

Idem, „Ecumenismul la nivel parohial în viziunea părintelui profesor Ioan I. Ică”, în *Analele Științifice ale Facultății de Teologie Ortodoxă*, Tomul IX, 2005-2006, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2008,

Stăniloae, Dumitru, „Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox”, în *O* nr. 4 (1976),

Idem, „Cosmosul și sufletul, chipuri ale Bisericii”, în *RT*, anul XXXIV (1944), nr. 4-5,

Stoica, Ion, Bute, Sorin, „Existența, sensul și importanța conlucrării religiilor la începutul mileniului al III-lea, în contextul extinderii Uniunii Europene”, în *O* 58 (2007), nr. 1-2,

Stoia, Liviu, „Desăvârșirea creștină după Sf. Simeon Noul Teolog”, în *ST* nr. 5-6 (1985),

Tilea, Gheorghe, „Evlavia euharistică după Sf. Ioan Gură de Aur”, *ST* nr. 9-10 (1957),

Tofan, Alexandru, „Secularizare și religiozitate post-modernă”, în Corneliu Bîlbă (coord.), *Interpretare și societate*, Editura Institutul European, Iași, 2017

Toroczkai, Ciprian Iulian, „Rolul diaconiștilor și problema hirotoniei femeii”, în *RT* 21 (2011), nr. 3,

Idem, „Secularization and Its Influence on the Work of Two Orthodox Scholars”, în *The Ecumenical Review* 68 (2016), nr. 2-3,

Vassiliades, N.P., „The Mystery of Death”, în *GOTR* (1984), nr. 3,

Wong, David, „Relativismul”, în Singer, Peter (ed.), *Tratat de etică*, trad. coordonată de Vasile Boari și Raluca Mărincean, Ed. Polirom, Iași, 2006

Young, Tony R., „Psihoterapie cu ortodocșii din Răsărit”, în P. Scott Richards și Allen E. Bergin (eds.), *Manual de psihoterapie și diversitate religioasă*, trad. Anastasia Igiroșanu, Ed. Christiana, București, 2013

D. SURSE WEB

Codreanu, Theodor, „Un homuncul marxistoid: «corectitudinea politică»”, în *Contemporanul* nr. 12 (decembrie 2015), <https://www.contemporanul.ro/polemice/theodor-codreanu-un-homuncul-marxistoid-corectitudinea-politica.html>

Deciu, Nicușor, „Transumanismul și promisiunea nemuririi”, în *Ziarul Lumina*, 22 ianuarie 2018, <http://ziarullumina.ro/transumanismul-si-promisiunea-nemuririi-129998.html>

Nicolescu, Basarab, „Evanghelia transumanistă”, în *Contemporanul* nr. 3 (martie 2018), <https://www.contemporanul.ro/polemice/adrian-dinu-rachieru-basarab-nicolescu-despre-evanghelia-transumanista.html>

Schmemann, Alexandre, „Reflections on *The Gulag Archipelago*”, p. 515-526 <https://www.communio-icr.com/files/SchmemannGulag35-3.pdf>.